

İSLAMİYETTEN ÖNCE TÜRKLERDE ÖLÜM ANLAYIŞI VE DEFİN YÖNTEMLERİ

Dr. İbrahim ONAY¹

ÖZET

Biz bu çalışmamızda İslamiyet öncesi Türklerde ölüm anlayışı ve ölen insanları defnetmekte kullandıkları yöntemleri açıklamaya çalıştık. Türkler insanı hayatta tutan nesnenin ruh olduğuna inanmaktaydılar. Bu ruhlar birden fazla olup “tın” ve “süne” terimleri ile ifade edilmekteydi. Türkler ölümün bir gerçek ve bu dünya hayatının geçici olduğunu düşünüyorlardı. Orhun kitabelerinde zamanı Tanrı yaşar İnsanoğlu hep ölmek için türemiş tarifi bu anlayışın en güzel ifade edilmiştir. Türk telakkisinde ölüm bir son değil yeni bir hayata başlangıç olarak düşünülmekteydi. Türkler İslam olduktan sonra da ölüm hakkındaki düşüncelerini çok zorluğa uğramadan değiştirmişlerdi. Türkler cennet ve cehennem anlayışı yerine bu dünyadakine benzer bir hayatın varlığına inanmaktaydılar. Bu yüzden hastalıktan ölmek yerine savaşlarda ölmeği tercih etmekteydiler. Dünyaya bağlanmak ve düşmanla karşılaşmaktan kormamak için atlarını son hızla sürmekteydiler. Ölümü kabul etmekle birlikte öldürmekten gurur duymamaktaydılar. Şamanist inanç sistemlerinde gördüğümüz üzere Şamanın öteki alemlere yaptığı yolculuklarda çadırın ve çadır direğinin oynadığı mühim rol cenaze ve defin işlemleri sırasında da görülmekteydi. Türkler Hun ve Göktürk döneminin belli periyodlarında ölümlerini yaktıktan sonra toprağa defnetme adetini uygulamışlardı. Cenaze ve defin işlemleri arasında uzun bir zaman geçmesi Türklerin ölülelerini mumyalamasıyla sonuçlanmaktaydı. Gerek iklimsel gerekse kozmik ve dinsel gerekçelerle cenaze ve defin işlemleri arasında uzun bir zaman farkı vardı.

Anahtar Kelimeler: Ruh, Cennet, Cehennem, Mumyalama

¹ Dr. İbrahim Onay, Sağlık Bakanlığı Personeli, ibrahimonay06@hotmail.com

UNDERSTANDING OF DEATH IN PRE –ISLAM TURKS AND APPLIED BURIAL METHODS

ABSTRACT

This study of ours in Pre-Islam Turks we tried to explain the sense of death and the methods used in burying the dead people. Turks believed that the entity that keeps the human alive was the soul. These souls were more than one and were expressed with terms of “tın” and “süne.” The Turks considered that the death was a reality and that this earthly life was transient. In Orkhon inscriptions the description of “The God experiences the time but the human beings are always descended to die” is the finest definition of this understanding. From the Turkish viewpoint the death was not an end but was considered as a new start to life. After the Turks had chosen the Islam as a religion, they changed their views on death rather easily. The Turks believed in the presence of a similar life in this world rather than the understanding of hell and heaven. Thus, they preferred dying at wars rather than dying of diseases. They rode their horses very fast to cling to the life and not to fear from confronting the enemy. Although they accepted the death, they never took pride in killing others. As we observed in shamanist belief systems, the important role played by the tent and the tent pole during the Shaman’s travels to other worlds was also seen during funeral and burial procedures. The Turks applied the burial tradition in certain periods of Hun and Gokturk eras after they had burnt their dead people. As there was a long period of time between the funeral and burial procedures, the Turks mummified their dead people. There was a long period of time between the funeral and burial procedures due to climatic, cosmic, and religious reasons.

Key Words: Soul, Heaven, Hell, Mummification

GİRİŞ

İnsanoğlunun var olduğundan beri üzerinde düşündüğü konulardan birisi ölümdür. İnsanı yaşatan varlığın ne olduğu, ölümden sonra ikinci bir hayatın var olup olmadığı ve bu ikinci hayatın özellikleri daima insanoğlunun zihnini meşgul etmiştir. Bu hususlar dini hayatın da esaslı bir bölümünü işgal ederler. Türkler İslam dinini kabul etmeden evvel gayet kompleks bir dini yapıya sahiptiler. Konuyla ilgili araştırmacılar Türklerin tarihin erken bir döneminde en geç Hun çağında tek tanrılı bir dini yapıya sahip olduğunu belirtirler. Temelinde Gök Tanrı inancına dayanan bu dini yapının içinde bir takım Şamanist uygulama ve ritüellerde kendisine yer bulmuştur. Bu dini yapı içinde ölümün ifade ettiği anlam ve değer bizim için önemlidir. Çünkü ölümün insan zihninde ve içinde yaşadığı toplulukta ifade ettiği anlam, bu dünya hayatının şekillenmesinde de etken bir unsur olarak karşımıza çıkar. En basit ifade şekliyle ölümün bir son olduğu ve ikinci bir hayatın var olduğuna inanmayan bir toplulukta, bireylerin yalnızca bu dünya ile meşgul olması ve ölümden korkması gayet doğaldır.

Gündelik hayatlarla ilgili meselelerden tutun da büyük siyasi olaylara kadar insanları belirli amaçlar doğrultusunda çalışmaya teşvik eden ve cesaret veren düşünce şekli, ikinci bir hayatın var olduğuna dair olan inanıştan beslenmektedir. Bu şekilde insanlar bu dünyada yaptıkları faydalı işlerin mükafatını ikinci bir hayatta alacaklarına inanmaktaydılar. İkinci bir hayatın var olduğuna dair olan inanış defin yöntemlerinin de gerekçesidir. Türk toplumunda Kurgan kültürünün ortaya çıkması, İnsanların mumyalanması, tabutla defnedilmeleri, yada gündelik hayatta lüzüm duyulan malzemelerin yanlarına konması gibi bütün bu uygulamaların amaçlarını anlayabilmek için Türklerin ölüm hakkındaki tasavvurlarını bilmemiz gerekir.

I. TÜRKLERDE ÖLÜM İLE İLGİLİ TASAVVURLAR

A. Türklerde Ruhun Varlığı İnancı

Her insan topluluğu gibi Türkler de bilinen en erken dönemlerden itibaren ölüm hakkında düşünmüşlerdir. Onların ölüm hakkındaki bu tasavvurları ve düşünceleri sadece inanç dünyasının bir unsuru olarak kalmamış, bu dünya hayatının şekillenmesinde de etkili olmuştur. Bu durum gerek cenaze gerekse defin işlemleri sırasında uyguladıkları ritüellerden anlaşılabilir. Türkler ölümü, ruhun bedeni terketmesi olarak tasavvur etmekteydiler. Bu

ruhun özel adı Türk kültür çevresinde Tın: Ruh, can (İbn mühenna, 1988: 73) anlamlarında kullanılmaktaydı. Nitekim Kaşgarlı'da ölümü tariff ederken “Anıng tını kesildi”= onun soluğu kesildi, ruhu çıktı” demektedir. (Kaşgarlı Mahmud, 2006, c.I: 339) Türk tasavvurunda “Tın” ın yanında ikinci bir ruhun varlığı bilinmektedir. Çünkü “Tın” sadece insanlarda değil büyüme kabiliyeti bulunan bütün canlılarda var olduğuna inanılan bir unsurdu. Bizim anladığımız manada var olan ve öbür dünyada rolü olan can “Süne” adıyla adlandırılmaktaydı. (Anohin, S.89: 395)

B. Ölümün Kabul Edilmesi

Türkler yaşamları gereği ölümle sıkça karşılaşmışlar ve çeşitli ölümler görmüşlerdir. Bu nedenle ölümü kabul etmiş ve ondan korkmamışlardır. Türkler, İslam olmadan evvel de bu dünyanın fani ve geçici bir hayat olduğunu tasavvur etmekteydiler. Bu nedenle İslama geçişten sonra da dünyanın faniliğini beyan ettiler. Göktürk döneminde küçük kardeşi Kül Tigin'in vefatından sonra Bilge Kağan'ın şu sözleri ölüm hakkındaki bu düşüncelerin en güzel ifadesidir. “Kendim düşünceye daldım. Zamanı Tanrı yaşar. İnsan oğlu hep ölmek için türemiş.”(Ergin, 2006: 27) Bu anlayış ve düşünce şekli İslamın kabulünden sonra ki ilk dönemde de pek değişikliğe uğramadan devam etmiştir. Nitekim Kaşgarlı zamanı anlatarak diyor ki: “Doğan kimse ebedi olarak yaşamadı, dünyanın yıldızı, güneşi, daima doğar, yıpranmaz”. (Kaşgarlı Mahmud, 2006, c.III: 378-379) Dede Korkut ise; “Anlar dahı bu dünyaya geldi geçti; kervan gibi kondu göçdü. Anları dahı ecel aldı, yer gizledi. Fani dünya kime kaldı. Gelimli gidimli dünya, son ucu ölümlü dünya” derken (Gökyay, 1973: 15) Edip Ahmet Yükneki de eserinde; Bu dünyanın, konup göçmek için bir kervan saray olduğunu belirtir. (Yükneki, 2006: 54)

Ölümün kaçınılmaz bir gerçek olduğunu bilen Türklerin, seçme şansları olduğunda ani ölümü tercih ettiklerini yada biraz daha da açarsak ani ölümler içinde özel bir durum oluşturan savaşta ölümü tercih ettiklerini söyleyebiliriz. (Roux, 1999: 70) Çin kaynakları Gök-Türklerin savaşta ölmeğe değer verdiklerini, hastalığa yakalanıp ölmekten utandıklarını naklederler. Ayrıca Gök-Türklerin adet ve geleneklerinin Hunlarla aynı olduğunu da belirtmeleri Hun'ların da ölüme aynı bakış açısıyla baktıklarını gösterir. (Tsay, 2006: 64) IX. Yüzyılda yaşamış Arap tarihçi ve yazar Cahiz'a göre de; “Türk, atına yolundan sapmamayı, saptığı zaman hızla

koşmayı öğretmiştir. Türk böyle yaparak, kafasına doğacak zararlı fikirlerden, hayatı sevmek ve düşmanla karşılaşmak korkusu nedeniyle azmini kırmak gibi bir hataya düşmekten ümidini kesmek istemiştir”. (Cahiz, 1988: 66)

Ölümü kabul eden Türkler, öldürmekten dolayı da gurur duymamışlardır. Barthold’un ifadeleriyle “Orhun abidelerinde “Türkler”in kötü günlerinde kanlarının sular gibi aktığından söz ediliyor. Fakat zafer günlerinde diğer kavimlerin dökülen kanından bahsedilmiyor. Halbuki bunlar meşhur Asur hükümdarının abidelerinde övünülerek anlatılır.” (Barthold, 2006: 10)

C. Ruhun Bedenden Çıkması

Ölüm halinde ruhun nereye gittiğine dair ilk yazılı beyanlar Orhun abidelerinde geçen şu ifadelerdir. “Bunca yazıyı yazan Kül-Yigin’in yeğeni Yollug Tigin yazdım. Değerli oğlunuzdan, evladınızdan çok daha iyi beslerdiniz. Uçup gittiniz. Gökte hayattaki gibi”...(Ergin, 2006: 31) Bu ifadelerden herkesin mi yoksa sadece beylerin mi ruhunun kuş gibi uçtuğu tam olarak anlaşılamaktadır. Nitekim Göktürk ve Uygur yazıtlarında son derece önemli kişiler söz konusu olduğu durumlarda bu ifadeler geçer (Schmidt, 1966: 76 ; Roux 2001: 268) Örneğin Orhun yazıtlarında devlet ricalinden birinin ölümü tasvir edilirken ölmez ruhu “Şunkar kuşu” yani şahin kuşu ruhiyle birleştiği ifade edilmektedir. (Caferoğlu, 1970: 172) Ayrıca Gök-Türk ve Uygur kağan sülalesinin bir tasvirinde, efsanevi bir kuş alın üzerinde temsil edilmiştir. Baş üstünde tasvir edilen kuş, heraldik veya kozmik bir timsal olabileceği gibi, ruh remzi olarak da tasvir edilmiştir. Türkler’de daha geç devirde ak sungur, bey ruhu timsali idi. (Esin, 1978: 92-93)

Sadece önemli kişiler söz konusu olduğunda kullanılmışsa bile zamanla daha geniş bir alanda anlam kazandığı söylenebilir. Bilindiği gibi, Batı Türklerinde, hatta islamiyeti kabulden sonra “öldü” yerine “şunkar boldu” yani “şahin oldu” deyimini kullanılıyordu. (Barthold, 2006: 13) Böylece Türkler ölümü nefesin kesilmesi, ruhun bedenden çıkıp gitmesi şeklinde tasavvur ediyorlar, böylece bazen “öldü” yerine “uçtu” diyorlardı. (Kafesoğlu, 1972: 24) Ayrıca “uçmak” kelimesini, tarihi anlayışa ve inanca uygun olarak, cennet kavramı yerinde kullanmaya başlamışlardı. (Turan 1946: 459) Bu yüzden Dede Korkut, dualarında: “Ağ sakallı baban yeri uçmağ olsun” demektedir. (Gökyay, 1973: 15) Ruhun kuş şeklinde uçtuğu tasavvuru Şamanist

topluluklarda hala mevcuttur. Altay Türk'leri de ölüm halinde ruhun bir kuş şeklinde uçup gittiğini tasavvur ederler. (Buluç, 1968: 330)

D. Yaşam ve Ölüm Arasındaki Benzerlik (Kurganlar ve Çadır)

Yaşam ve ölüm arasında pek fark gözetmeyen Türkler, ölümden sonraki hayatında bu dünya hayatına benzediğini tahayyül etmekteydiler. Bu nedenle ortaya çıkan Kurganlar, bozkırlardaki göçebe hayat tarzında belli hiyerarşik düzen içerisinde önem taşıyan kişilerin mezarlarıydı. (Tarhan, 2002: 598) Cenazelerini kurganlara defneden topluluklardan biri de İskitlerdir. İskitlerde cenaze törenini anlatan Herodotos; “Tören tamamlanınca herkes mezarın üzerine kürekle toprak atar ve en yüksek tümseği yapmak için birbirleriyle yarış ederler” demektedir. (Herodotos, 2006: 323) Herodotun “en yüksek tümseği” naklinden yola çıkarsak tipik bir Kurgan formu aklımıza gelmektedir. Zira kelime anlamı olarak Kurgan'ın farklı anlamları mevcuttur. Bu kelimenin mezar, gömüt, mezar tümseği olabileceği gibi, sur, şehrin etrafını çeviren kemer olarak da anlam kazandığı ifade edilmektedir. (Durmuş 2007: 120) Esas olarak Kurganlar, Bozkır kültürünün ayrılmaz parçası olan çadırlarının ölümler için hazırlanmış benzerleridir. (Tarhan, 2002: 598) Bu nedenle Türklerde hakan çadırı olan otağ'ın Çin dilindeki karşılığı da, kurganlara benzer biçimde mevki, yer, toprağın içindeki mağara, tümsek ve tepelik anlamlarına gelmektedir. (Lattimore, 1941: 524)

Kurgan'ın iki farklı anlamı mevcuttur. Birincisinde, ölmüş olan kişinin korunduğu yerdir. İkincisinde ise, yaşayanların dış saldırılara karşı korunduğu, şehri koruyan savunma sistemidir. Her ikisinde de bir koruyuculuk söz konusudur. (Durmuş, 2007: 120) Onun bu koruyuculuğu çadırın koruyuculuğuna denk düşmektedir. Bu nedenle kurgan ve çadır Türk tasavvurunda aynı amaca hizmet etmekteydi. Bozkır topluluklarından olan ve Türklükleri konusunda kuvvetli deliller bulunan İskitlerin mezarları da çadırlarına benzemektedir. Böylece vücudu çadır mezarın içinde yeniden doğacaktır düşüncesi mevcuttu. (Minns, 1970: 202) Göktürk dönemine ait cenaze merasimlerinde tahtadan yapılmış büyük çadırlar ve kubbeli çadır formları kullanılmıştır. (Esin, 1982: 151) Çadır formu Selçuklu kümbetleri ve Osmanlı Türbelerinde de şeklini muhafaza etmiştir. Kazakistan'da ve Kırgızistan'da bugün mezarların hala çadır formunu muhafaza ettiği anlaşılmaktadır. (Ünver ve Günay 2003: 109)

Yaşam ve ölüm arasındaki bu bağı nedeniyle çadırlar, cenaze merasimlerinin de başlangıç noktasıydı. Hunlarda, Göktürklerde, ve Mogollarda saptandığı üzere ölünün canlıyken içinde oturduğu yerin cenaze çadırı olarak düzenlenmesi veya bunun yerini alan geçici bir inşaatın yapılması söz konusu olmaktadır. (Roux, 2001: 280) Göktürklerde cenaze merasimleri kubbeli çadırların etrafında yapılırdı ve onun yakılmasıyla devam ederdi. (Esin 1982: 151) Çin kaynaklarının belirttiğine göre; Gök-Türk'lerde biri ölünce, cesedi çadıra konuluyordu. Ölen kimsenin çocukları, çocuklarının çocukları, kadın erkek bütün akrabalarının her biri birer koyun ve atı kesip kurban olarak çadırın önüne koyuyorlardı. (Tsay, 2006: 22) Bulgarlar da da bir adam öldüğü gün erkeler gelip şahsın kubbeli çadırının önüne gelip ağlaşıyorlardı. Ayrıca ölenin çadırının kapısı üzerine bir bayrak dikilirdi. (İbn Fazlan, 1995: 67)

II. TÜRKLERDE ÖLÜYÜ DEFNETMEDE KULLANILAN YÖNTEMLER

A. Ölüyü Tabutla Gömme ve Ölüyü Takip Geleneği

Türk topluluklarında görülen ruhun ölümsüzlüğü ve ikinci bir hayatın var olduğuna dair inanış, ölen insanları öbür dünyada ihtiyaç duyacağı malzemeler ve hizmetlilerle defnetme geleneğini doğurmuştur. Herodotos'un naklettiğine göre; İskitler de Kralın cenaze töreninde mezarın içinde boş kalan yerlere karılarından birisi, elinden içki içtiği kimse, bir aşçı, silahtar, uşaklarından birisi, bir haberci ve atları boğulup konulurdu. (gümüş ve bakır kullanmazlar) (Herodotos, 2006: 323) Hun toplumunda da, ölüyü takip yani yakınların ölü ile birlikte gömülmesi adetinin mevcudiyetini bilmekteyiz. (Eberhard, 1996: 94) Çin kroniklerine göre Hun döneminde ölü ile beraber öldürülenler yüz, hatta yüzden fazla olurdu. (İnan, 2006: 177) Bizans kaynaklarından anlaşıldığına göre, Göktürk Hakan'larının kabri yanında, bazen düşmanların Türk elinde kalan tutsak başbuğları öldürülmüş. Barthold'a göre bu adetin amacı; diğer şamanist kavimlerde olduğu gibi, öldürülmüş adamın kıyamet gününde kendisini öldüren veya adına öldürülmüş olduğu kimseye hizmet edeceğine dair olan inançtı. (Barthold, 2006: 12)

Türk topluluklarında ikinci bir hayatın var olduğuna duyulan inanç ölülerin bir takım malzemelerle defnedilmesi geleneğini doğurmuştu. İskitler, öbür dünyadaki sosyal düzenin de bu dünyadakinden farklı olmadığını düşünüyorlardı. Bu yüzden orada bu dünyadaki gibi kral, savaşçı, ve hizmetkar olarak kalması amacıyla yanına fazla öte beri konuluyordu. (Grakov,

2006: 173) Çin kroniklerine göre “Hunlar ölülerini tabut içine korlardı. Bu tabut iki katlı olup iç ve dış tabutlardı. Bu tabutları altın ve gümüş işlemeli kumaş ve kürklerle örterlerdi. (İnan, 2006: 177) Ayrıca Hun topluluklarında ölen kişiyle birlikte malının mezara gömülmesi adetinin mevcut olduğunu Çin kaynakları bize bildirmektedir. (Eberhard, 1996: 94) Hunlarda özellikle hanedan üyeleri için yapılan kurganlar genellikle iki odalı olmaktadır. Odalardan birine ölenin ahşap sanduka içine cesedi, diğerine de atları ve şahsi eşyaları yerleştirilmekteydi. (Koca, 2003: 174)

B. Ölülere Yakma Geleneği

Türk topluluklarında tabutla defnetme ve mumyalama adetinin yanında çok yaygın olmamakla birlikte, ölülerin yakılması uygulaması da mevcuttu. Çin kaynakları Hun topluluklarında yalnız ufak izleri görünen ölüyü yakma adetinin olduğunu bildirmektedir. (Eberhard, 1996: 94) Avrupa Hun’larında da aynı adetin mevcudiyetini biliyoruz. Ögel bu adetin Mazdeizm mezhebinin kuvvetli tesiri altında olan Alan’larla temas neticesinde gerçekleşmiş olabileceğini belirtir. (Ögel, 2003: 92)

Gök-Türk döneminde de bu uygulamalar mevcuttur. Anladığımızı nazaran bu uygulama yabancı dinlerin etkisiyle ve özellikle Budizmin tesiri sonucu ortaya çıkmıştır. Kaynakların bildirdiğine göre Gök-Türk’lerde naaş bütün servet ve atıyla birlikte yakılır, külü sonradan mezara konulurdu. (Eberhard 1996: 86) Çin kaynakları Şapolyo’nun 582 yılında Çin’e yaptığı seferde: Çeupan mahallinde, Türklerle Çinliler arasında arkası kesilmeden üç gün (ve gece) savaşların yapıldığını bildiriyorlar. Türklerin savaş sahasından çekilmelerinden önce ölülerini yaktıkları haber veriliyor. (Kurat, 1952: 18) M.S. 630 senesinde, Gök-Türk’lerin ölülerini yakma yerine tekrar gömmeye başlamaları üzerine, Çin imparatoru çok içerlemiş ve kendisine gelen Türk elçisine şöyle söylemişti: “Artık ölülerinizi yakmıyor ve yalnızca gömüyorsunuz.” (Ögel, 1971, c.2: 157) 634 Yılında Göktürk Hakani, İl Kağan ölümünden sonra Türkler kendi adet ve töreleri uyarınca, onun naşını Pa Suyu’nun doğusunda ateşe verdiler. (Liü Hsü, 2004: 22) Daha sonra da toprağa defnettiler. (Jen-Tang, 1968: 104)

C. Ölülerini Mumyalama Geleneği

Türk kültüründe, ölüm ve defin işlemleri farklı tarihlerde gerçekleşmekteydi. Türklükleri konusunda kuvvetli deliller bulunan İskitlerde, herhangi birisi öldüğü zaman, ölü en yakınları tarafından bir arabaya konulmakta ve öbür yakınlarına götürülerek dolaştırılmaktadır. Kırk gün boyunca ölüer böylece birinden öbürüne gezdirildikten sonra gömülmektedir. (Durmuş, 2007: 118) Ölülerin kırk gün dolaştırılma geleneği İslamiyet'ten sonra sadece ve sadece Türkler arasında var olan Hz.Muhammed için Süleyman çelebi tarafından kaleme alınan "Mevlid" in kırkıncı gün okutulması ile halen yaşatılmaktadır. (Tarhan, 2002: 599) Anlaşılan Türklerde 40 sayısı özel bir yere sahipti ve tarihi kaynaklardan anladığımızı göre, 40 sayısı ölüm ile yeniden yaşam arasında bağlantı kuran bir süreyi işaret etmekteydi. Çin kaynakları 40 günlük bir süreden bahsetmemekle birlikte cenaze ve defin törenleri arasında belli bir sürenin geçtiğine işaret ederler. Onların belirttiğine göre; Gök-Türklerde eğer biri, ilkbahar ya da yaz ayında ölmüşse, çimenlerle ağaçlardaki yapraklar sararıncaya kadar bekleniyordu. Şayet sonbahar ya da kış aylarında ölmüş ise, bitkilerin tohumlanması ve açma mevsiminin gelmesi gerekiyordu. (Tsay, 2006: 22 ; Rudenko, 1970: 279) Altaylıların inanışında da 40 sayısı ölümle ilgiliydi. Buna göre; Ölüm anında ruh yani süne vücuttan ayrıldığı gibi şeffaf buhar olur ve buna sünezinin üzümü yahut sadece üzüt denirdi. Süne ile aldağı bir müddet çadır veya ev etrafında, akrabalarının muhitinde dolaşırlardı. Çocuk sünesi yedi, büyüklerin sünesi kırk gün ev etrafında böyle dolaşır. Kırk gün sonra mütevaffa'nın akrabaları "ruhlar bayramı" (üzüt paryam) yaparlardı. Bu bayram için hayvan kesilir ve umumi sofrada yenilirdi. (Anohin, 1945: 396)

Anladığımız kadarıyla 40 gün ruhun öbür aleme gemesi için gereken süreyi işaret etmekteydi. Bu öneminden ötürü olsa gerek 40 sayısı Uygurca Oğuz Kağan destanında da vurgulanmaktadır. Eksik olmasına rağmen Uygurca Oğuz Kağan destanında, Oğuz doğduktan kırk gün sonra büyür, yürür ve oynar, at sürüleri güder, ata biner, avlanır. (W.Bang ve Rahmeti, 1936: 11) Yani oğuz hayata tam anlamıyla 40 günde uyum sağlar ve yetişkin gibi davranır.

Türk kültüründe var olan bu inanış, yani ölüm tarihi ile defin tarihi arasındaki zamanın uzunluğu, Türkleri çok eski devirlerden itibaren ölülerini, özellikle bekleme süresi içerisinde güvenle muhafaza düşüncesi, başka bir çok toplumlarda görüldüğü üzere mumyalamaya götürmüştür. (Ünver ve Günay 2003: 110) Çünkü mumyalama işlemi cesedin bozulma

tehlikelerini ortadan kaldıran tek yöntemdir; ateş etleri yakabildiği gibi kemikleri de yakabilirdi. Kemirici hayvanlar da kemikleri kırabilirdi. Ancak bu karmaşık yöntem yalnızca dünyadaki hayatında güç sahibi insanlar için kullanılıyordu. Bunun amacı onların öteki dünyada da güçlü kişiler olmalarını sağlamaktı. (Durmuş, 2007: 123) İskitlerden bahseden Herodotos, mumyalama işleminin ne şekilde yapıldığını tafsilatlı biçimde anlatır. Onun naklettiğine göre İskitler; “Kralları öldüğü zaman, o bölgede eni boyu bir, dörtgen, büyük bir mezar kazarlar ve hazır olduğu zaman ölüyü getirirler: Gövde mumla kaplanmıştır; önceden karnı yarılmış, içi boşaltılmış ve maydanoz tohumu, anason ve dövülmüş saparna ve kokulu maddelerle doldurulmuş, sonra dikilmiştir.”(Herodotos, 2006: 322-323)

Türklerde cesedi mumyalama geleneği Hun toplumunda da mevcuttur. Pek çok Hun kurganından çıkartılan cesetler mumyalanmış vaziyetteydi. Mumyalanmış ceset ahşap bir sandukaya konmakta, yüzü de doğuya çevrilmekteydi. (Koca, 2003: 174) Türklerde tıpkı Mısırlılar gibi ölen insanın sosyal pozisyonuna göre farklı mumyalama metotları kullanmışlardır. Pazırık Kurganlarında mumyalama işinin gayet iyi bilindiği ve yaygın olduğu anlaşılmaktadır. (Pazırık no: 2) Erkek üzerinde mumyalama operasyonu yapılmıştır. (Rudenko, 1970: 282-283) Pazırık’da Ölülerin derisi “T” şeklinde açılmış ve sonrada dikilmiştir. Adalelerin çıkarılmış olması pek muhtemeldir. (Ögel, 2003: 68) Noin –Ulada’ ki kurganlarda ve Yenisey kurganlarının başında gelen Oglaktı kurganında da (Minusinsk in 60 km. kuzeyinde) ölüleri mumyalama tarzı benzerlik gösterir. (Ögel, 2003: 87) 1993’de Güney Sibirya’da, Altaylar’da bulunan Ukok kurganında da mumyalanmış cengaver İskit hatunu bulunmaktaydı (Tarhan, 2002: 598) Muhtemelen Bilge Kağan, Kül-Tigin, Tonyukuk gibi Gök-Türk büyüklerinin ölümleri ile gömülme merasimlerinin farklı tarihlerde yapılmış olması, cesetlerin tahnit edilip mumyalanması işlemini de beraberinde getirmiştir. (Ünver ve Günay 2003: 110)

Anadolu Selçuklularında II.Kılıçarslan, I.Keyhüsrev, II.Süleyman Şah, III.Kılıçarslan ve daha bir çokları mumyalanmıştır. (Durmuş, 2002: 624) İlk Osmanlılarda da hanedan mensupları ile bazı büyük devlet adamlarının da İslam ananesinde olmadığı halde mumyalanmak suretiyle defnedilmeleri eski Türk anane ve müesseselerinin devamını gösterir. (Turan, 2002: 852)

SONUÇ

Türkler insanı yaşatan gücün ruh olduğuna inamışlardır. Bu ruh “tın” ve “süne” kavramlarıyla ifade edilmekteydi. Kişinin ölümü ise bu ruhun bedeni terk etmesi şeklinde algılanmaktaydı. Kişi öldükten sonra ruh vasıtasıyla varlığını devam ettirmekteydi. Ölümün bir gerçek olduğunu kabul eden Türkler ölmekten kormuyor ve öldürmekten de gurur duymuyordu. İslamiyeti kabülden önce de Türkler ikinci bir hayatın var olduğuna inanmaktaydılar. Fakat bu ikinci hayat telakkisi içerisinde cennet ve cehennem kavramları yer almamaktaydı. İnsan ruhunun bir kuş şeklinde olduğu ve ölüm halinde bedeni terkettiği düşüncesi mevcuttu. Bu nedenle Türkler ölmek yerine uçmak ifadesini kullanıyorlardı. İslamiyetin kabulünden sonra ise uçmak sözcüğü cennet kavramının karşılığı haline gelmişti.

Türkler var olan diğer hayatın bu dünyadaki yaşamdan farklı olmadığını düşünüyorlardı. İnsanlar bu dünyada sahip oldukları şeylerin öbür dünyada da aynen devam edeceğini düşünmekteydiler. Bu yüzden genellikle kudretli kişiler söz konusu olduğunda yapılan kurgan mezarlar tıpkı çadırlara benzemekteydi. Ölen kişi ikinci hayatına da çadır içinde devam edecek düşüncesi mevcuttu. İskitler döneminde daha sık görülen ve daha sonra nadiren rastlanan özellikle yönetici sınıfına mensup kişiler söz konusu olduğunda uygulanan “ölüyü takip” yani öbür dünyada ona hizmet etmesi için bir takım insanların ve hayvanların da öldürülmesi söz konusuydu. İskit döneminde ölen Kralın yanında aşçısı, karısı, yada düşmanlarından bir kısmının birlikte defnedilmeleri bu anlayışın en net biçimde gösterilmesidir.

KAYNAKÇA

- ANOİN, A.V., (1945) “**Altay Şamanlığına Ait Maddeler**”, Ülkü Dergisi. Sayı 89 s. 395-405.
- BANG.W., ve G.R.Rahmeti. (1936) **Oğuz Kağan Destanı**, İÜEF.Türk Dili seimeri, İstanbul.
- BARTHOLD,V. V. (2006) **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, Yay.Haz.Kazım Yaşar Koprman, İsmail Aka, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- BULUÇ, Sadettin, (1968) “**Şamanlık**”, İslam Ansiklopedisi, C. XI.
- CAFEROĞLU, Ahmet, (1070) “**Türklerde Av Kültü ve Müessesesi**”, VII.Türk Tarih Kongresi s.169-175

-
- CAHİZ, Ebu Osman”Amr B.Bahr El, (1998) **Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türkler’in Faziletleri**, Çev. Ramazan Şeşen, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2.Baskı, Ankara.
- DURMUŞ, İlhami, (2002) **“İskitlerin Kimliği”** Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, Cilt IV., s. 620-625.
- DURMUŞ, İlhami, (2007) **İskitler**, Analiz Yayınları, İstanbul.
- EBERHARD, Wolfram, (1996) **Çin’in Şimal Komşuları**, çev. Nimet Uluğtuğ, TTK Yayınları, Ankara.
- ELİADE, Mircea, (2003) **Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi**, Çev. Ali Berktaş, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- ERGİN, Muharrem, (2006) **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yayınları, 37. Baskı, İstanbul.
- ESİN, Emel, (1978) **İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi Ve İslama Giriş**, İstanbul.
- ESİN, Emel, (1982) **“Bengü Taş The Rock”**, Napoli, Studia Turcologica, Memeorice Alexii Bombacı Dıcata.
- GÖKYAY, Orhan Şaik, (1973) **Dedem Korkutun Kitabı**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, İstanbul.
- GRAKOV, B.N, (2006) **İskitler**, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul.
- İBN FAZLAN, (1995) **Seyahatname**, çev: Ramazan Şeşen, Bedir Yayınları, İstanbul.
- HERODOTOS, (2006) **Tarih**, Çev. Müntekim Ökmen, T.İş Ban.Yayınları, 3.Baskı, İstanbul.
- İBN MÜHENNA, (1988) **İbn Mühenna Lügatı**, çev: Abdullah Battal, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- İNAN, Abdülkadir, (2006) **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, TürkTarih KurumuYayınları, 6. Baskı, Ankara.
- JEN TANG, Chang, (1968) **T’ang Devrindeki (618-745) Doğu Göktürkleri Hakkında Yeni Belgeler**, Taipei.
- KAFESOĞLU, İbrahim, (1972) **“Eski Türk Dini”** Ülkü Dergisi, Sayı 3, s. 1-34
- KAŞGARLI Mahmud, (2006) **Divanü Lugat-İt-Türk, I, II, III, IV**. Cilt. Çev:Besim Atalay, Türk Dil KurumuYayınları, Ankara
- KOCA, Salim, (2003) **Türk Kültürünün Temelleri**, II.Cilt, Odes Kültür Yayınları, Ankara

-
- LATTIMORE, Owen, (1941) **Inner Asian Frontiers of China**
- LİÜ HSÜ, Chiu, (2006) **T'ang Shu" Eski Tang Tarihi"**, Haz. İsenbike Toğan-Gülmar Kara – Cahide Baysal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- MİNNS, E. H. (1970) **"The Scythian and Northern Nomads"**, Cambridge Ancient History, s. 187-204.
- ÖGEL, Bahaeddin, (1971) **Türk Kültürünün Gelişme Çağları 1, 2**, MEB Yay. İstanbul.
- ÖGEL, Bahaeddin, (2003) **İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara.
- ROUX, Jean Paul, **Altay Türklerinde Ölüm**, Çev. Aykut Kazancıgil, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- ROUX, Jean Paul, (2001) **Türklerin Ve Moğolların Eski Dini**, Çev. Aykut Kazancıgil, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- RUDENKO, Sergei, (1970) **Frozen Tombs of Siberia The Pazyryk Burials of Iron Age Horse**, California Press, Berkeley.
- SCHMİDT, P.W., (1966) **"Tukue'lerin Dini"**, İÜEF.TDED, Cilt XIV, s.63-80.
- TARHAN, M. Taner, (2002) **"Ön Asya Dünyasında İlk Türkler, Kimmerler ve İskitler "** Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, C.1,s.597-607.
- TSAI, Liu Mau, (2006) **Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri**, Çev. Ersel Kayaoğlu - Deniz Banoğlu, Selenge Yayınları, İstanbul.
- TURAN, Osman, (1946) **"Türkler Ve İslamiyet"**, Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. 4, s.457-485.
- TURAN, Osman, **"Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi"** Türkler ans.C.2, s.845 -855.
- ÜNVER Günay – GÜNGÖR H., (2003) **Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi**, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- YÜKNEKİ, Edip Ahmet B.Mahmud, (2006) **Atebetü-l Hakayık**, Haz.Reşid Rahmeti Arat, TDK .Yay. 3. Baskı, Ankara.